

УДК 336. 22:339. 72

Лук'яненко О. В.,*кандидат економічних наук Інституту економіки промисловості НАН України,
м. Донецьк*

ОПОДАТКУВАННЯ ДОХОДІВ ВІД КАПІТАЛУ У ВІДКРИТІЙ ЕКОНОМІЦІ

У статті здійснено порівняльний аналіз різних підходів до оподаткування доходів від капіталу у відкритій економіці, а також наявних рекомендацій щодо їх практичного застосування.

Ключові слова: дохід, відкрита економіка, капітал, оподаткування.

В статье осуществлено сравнительный анализ разных подходов относительно налогообложения доходов от капитала в открытой экономике, а также существующих рекомендаций к их практическому применению.

Ключевые слова: доход, открытая экономика, капитал, налогообложение.

The article deals with the comparative analysis of different approaches to the capital income taxation in open economy, as well as the current recommendations for their practical application.

Key words: income, open economy, capital, taxation.

Постановка проблеми. Застосування податків з боку держави за своєю природою викривлює рішення економічних агентів, впливаючи на перерозподіл ресурсів, зокрема на бажання агента інвестувати в країні перебування або за кордоном. Для запобігання таких наслідків, податкова політика держави не повинна впливати на поведінку економічних суб'єктів. Проблема впливу податкової політики на рішення агентів особливо актуальна для України, де спостерігається значний відтік капіталів у тіньовий сектор та за кордон.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання нейтралізації впливу податкової політики є мало дослідженим вітчизняними вченими (В. П. Вишневський, А. С. Веткін, Є. М. Вишневська). В умовах фінансової нестабільності необхідною є розробка такої податкової політики, яка б враховувала принцип нейтральності та була спроможна уникнути проблем, пов'язаних з викривленням рішень економічних агентів. Особливої актуальності це набуває у відкритій економіці.

Мета і завдання дослідження. Мета дослідження полягає в проведенні теоретичного аналізу реформ оподаткування доходів від капіталу, що на сьогоднішній день обговорюються в податковій політиці, задля подальшого практичного обґрунтування напрямів досягнення економічної ефективності податкової системи в цілому.

Виклад основного матеріалу. У більшості розвинених країн податок на доходи корпорацій є наріжним каменем системи оподаткування доходу від капіталу. Стягування цього податку зазвичай приносить набагато більше доходу, ніж будь-якого іншого податку на доходи від капіталу, і його значущість набагато більша передусім тому, що він слугує підтримкою для індивідуальних податків на прибуток.

Поки виплати за відсотками вираховуються з бази корпоративного податку і ставки податку на відсотки досить невеликі, система оподаткування доходів від капіталу зазвичай більшою мірою сприяє фінансуванню інвестицій за рахунок позикового капіталу, ніж за рахунок акціонерного капіталу. Крім того, дивіденди часто обкладаються податком за більш високою реальною ставкою, ніж приріст капіталу від акцій, що виникає внаслідок утворення нерозподіленого прибутку. Це сприяє фінансуванню за рахунок нерозподіленого прибутку, на противагу нового акціонерного капіталу. Крім викривлення фінансових рішень, корпоративний податок може викривлювати рішення про реальні інвестиції за допомогою використання амортизаційних схем з метою ухилення від реальної економічної амортизації. І нарешті, корпоративний податок може викривлювати вибір між корпоративними і некорпоративними формами організації бізнесу.

Причиною реформування оподаткування доходів від капіталу є прагнення скоротити такого роду викривлення. У табл. 1. представлена класифікація альтернативних напрямків оподаткування доходів компаній у відкритій економіці.

Існуючі податки на доходи корпорацій можна розподілити на дві категорії. За таких податкових режимів країна-джерело доходу має першочергове право оподатковувати доходи корпорацій після сплати відсотків. Країна перебування материнської компанії ТНК таким чином може або виключати доходи іноземних філій корпорації з обкладення податком внутрішнім (колонка 1 табл. 1), або використовувати внутрішній корпоративний податок на доходи, отримані з іноземного джерела, надаючи при цьому кредит країні-джерелу доходів (колонка 2 табл. 1). За умови такої кредитної системи внутрішній податок на “активний” підприємницький дохід зазвичай “відтермінується” до часу репатріації іноземного доходу. Через це наслідки такого “глобального” оподаткування для інвестиційних стимулів швидше схожі з системою, заснованою виключно на стягуванні податків у джерела (колонка 1 табл. 1).

Причиною цього також може слугувати той факт, що сума заліку податків, сплачених за кордоном, не може перевищувати суму внутрішнього податку на іноземний дохід. Коли виникають обмеження на пільгове оподаткування іноземних доходів, чистий податок на іноземний дохід дорівнює ставці податку; податок, зібраний в країні перебування материнської компанії, дорівнює нулю – це відповідає системі, заснованій виключно на стягуванні податків “у джерела”.

Таблиця 1
Альтернативне оподаткування доходів корпорацій
у відкритій економіці

Доходи, що підлягають оподаткуванню	Місцезнаходження бази оподаткування			
	Країна отримання доходу	Країна постійного перебування материнської компанії ТНК	Країна постійного перебування індивідуальних володарів акцій	Країна призначення кінцевого споживання
Доходи від акціонерного капіталу	Повсюдно використований податок на доходи корпорацій за вирахуванням іноземних доходів	Податок на доходи корпорацій, стягуваний за принципом резидентності із зарахуванням податків, сплачених за кордоном	Податок на акції, стягуваний за принципом резидентності	
Доходи від капіталу	Двоїсте оподаткування доходів. Індивідуальні знижки для акціонерного капіталу. Комплексний податок на підприємницький дохід.			
Рента	Корпоративний податок з податковими знижками для корпоративного акціонерного капіталу. Податок на грошові потоки корпорацій, стягуваний у джерела.			Податок на грошові потоки, на кшталт ПДВ, стягуваний за принципом резидентності

У першому наближенні можна сказати, що існуючі податки на доходи корпорацій стягуються у джерела. За умови високої мобільності капіталу і можливості переміщення прибутку за допомогою трансфертного ціноутворення, платежів роялті і тонкої капіталізації, система оподаткування у джерела є слабо захищеною від податкової конкуренції з боку іноземних юрисдикцій.

Оподаткування доходу від акціонерного капіталу: податок на акції, що стягується за принципом резидентності.

Така система пропонує “умовне нараховування” доходів компанії її акціонерам, за умови, що такі доходи підлягають обкладенню індивідуальним прибутковим податком за принципом резидентності (3 колонка табл. 1). Теорія пояснює необхідність такої реформи тим, що “неіндивідуальний” податок на доходи корпорацій не забезпечує досягнення цілей розподілу, а також тим, що таке умовне нараховування корпоративних доходів акціонерам забезпечить однаковий податковий режим як для корпорацій, так і не для корпорацій, а також нейтральний податковий режим для різних джерел фінансування. До того ж, перехід до оподаткування доходів індивідуального акціонера в глобальному масштабі призведе до значного скорочення відтоку капіталів [2; 3].

Однак на практиці існує значна кількість аргументів проти такої реформи. Зокрема, це проблема ліквідності, що виникає в акціонерів, які одержують невеликі дивіденди або не отримують їх взагалі; проблема надання інформації з боку іноземних корпорацій, необхідної для “умовного нараховування” нерозподіленого прибутку власникам своїх акцій тощо

Оподаткування доходів на акціонерний капітал: податок на доходи корпорацій, що стягується за принципом резидентності.

Важливою функцією корпоративного податку є оподаткування нерозподіленого прибутку корпорацій. Однак за умови, що основною функцією корпоративного податку є підтримка індивідуального прибуткового податку в вітчизні, оподаткування доходів корпорацій, отриманих у вітчизні, у т. ч. й іноземними інвесторами, не є обов’язковим. Виходячи з цього, теорія робить висновок, що корпоративний податок ґрунтується на принципі резидентності, відповідно до якого доходи всіх корпорацій (материнські компанії яких перебувають у вітчизні), отримані в країнах світу, обкладаються податком. Це справедливо, якщо прибуток корпорацій, отриманий у вітчизні і отримуваний іноземними власниками корпоративного капіталу, не оподатковується (колонка 2 табл. 1).

Задля уникнення подвійного оподаткування, податок на доходи корпорацій, що стягується за принципом резидентності, може застосовуватись разом із зарахуванням податків, сплачених за кордоном. У такому випадку прагнення національних ТНК розміщувати свої філії в іноземних “податкових гаванях” зменшиться. Проте материнські компанії ТНК можуть бути досить мобільними на міжнародному рівні. У цьому випадку країна має підтримувати ефективну ставку корпоративного податку вищою, ніж в інших країнах. Але впровадження у практику єдиного корпоративного податку, що стягується за принципом резидентності, є досить складним. Основна проблема полягає в податкових перевітках і контролі за дотриманням податкової дисципліни щодо внутрішнього податку на прибуток філій іноземних ТНК, які знаходяться за кордоном.

Оподаткування ренти: податок на грошові потоки за типом податку на споживання, що стягується за принципом місця призначення.

Головним аргументом для збереження корпоративного податку є те, що він певною мірою слугує невикривлюючим податком на чисту ренту. Якщо оподаткування такої ренти є основною функцією корпоративного податку, то нормальний прибуток на капітал може не оподатковуватись. Така ситуація більш характерна для невеликої відкритої економіки, де мобільність капіталу означає, що податок на нормальний прибуток від капіталу зазвичай переноситься на менш мобільні фактори виробництва. Податок на грошові потоки на реальне та/або фінансове позитивне сальдо компаній дозволяє негайно зарахувати інвестиції до поточних витрат й звільнити від оподаткування додаткові інвестиційні проекти. У закритій економіці, завдяки цій особливості, податок на грошові потоки не буде викривлюючим. Однак у відкритій економіці податок на мобільну ренту впливатиме на рішення ТНК щодо вибору країни перебування. До того ж, база такого податку є вужчою за базу стандартного корпоративного податку. У табл. 1 наведені два альтернативних варіанти використання податку на грошові потоки корпорацій у відкритій економіці (А і Б).

А. Податок на грошові потоки по типу ПДВ, що стягується за принципом місця призначення.

За такої системи базу оподаткування складають продажі внутрішнім споживачам за вирахуванням закупівель у внутрішніх постачальників і за вирахуванням витрат на оплату праці. Таким чином, експорт не підлягає обкладенню податком, а весь імпорт обкладається податком. Позитивні моменти використання такої системи полягають у мінімізації стимулів до зміни країни перебування; відсутності викривлень щодо інвестиційних рішень компаній, а також рішення про розміщення фірм; усуненні проблеми трансфертного ціноутворення. З іншого боку, податок на грошові потоки, що стягується за принципом місця призначення, не дозволяє вітчизняному уряду обкладати податком ренту, яку отримують іноземні агенти, а також погіршує "проблеми переходу" [4].

Рентний податок: податок на грошові потоки по типу податку на споживання, що стягується у джерела.

У такому випадку податком повинен обкладатися чистий грошовий потік, що виник внаслідок внутрішнього виробництва. Тобто, оподаткування підлягає вся чиста рента, одержувана за рахунок такого виробництва. Оскільки цей податок не стимулює компанії, які отримують мобільну ренту, переміщувати виробництво, він є невикривлюючим "способом" переміщення ренти від іноземних резидентів до вітчизняних. Проте, так само як і існуючий податок на доходи корпорацій, податок на грошові потоки, що стягується у джерела, дозволяє маніпулювати трансфертними цінами. Крім того, порівняно з традиційним податком, при однаковому доході, номінальна ставка податку на грошові потоки буде вищою, що може призвести до приховування прибутків. До того ж, введення такого податку може також викликати значні "проблеми переходу" [5; 6].

Оподаткування ренти: податкові знижки для корпоративного акціонерного капіталу (Allowance for Corporate Equity – ACE).

Згідно з такою системою компанії можуть вираховувати з бази обкладання корпоративним податком умовно нарахований стандартний дохід на свій акціонерний капітал, паралельно вираховуючи відсотки за заборгованістю. Це дозволяє забезпечити податкову нейтральність між різними способами фінансування інвестицій (за рахунок позикових коштів або за рахунок випуску акцій).

Як і податок на грошові потоки, система ACE є податком на чисту ренту, застосування якого призводить до обкладання податком більш прибуткових компаній за більш високою ставкою. Фактично, компанії, які мають тільки нормальний дохід, звільняються від сплати податків. У відкритій економіці, коли компанії мають мобільну ренту, з'являються додаткові складнощі з системою ACE, зокрема, можуть виникнути стимули до переміщення діяльності за кордон, до трансфертного ціноутворення. Однак це є спільною особливістю всіх рентних податків, а не тільки системи ACE. Позитивний момент ACE, як і податку на грошові потоки, виявляється в усуненні викривлень, що виникають за рахунок відхилень між реальною економічною і податковою амортизацією. Також, обидва ці податки є в принципі нейтральними щодо рішень корпорацій про фінансування. З іншого боку рентні податки зазвичай вимагають встановлення більш високих ставок з метою забезпечення бажаного обсягу надходжень. Це утримує іноземні ТНК від інвестицій у вітчизняну економіку і призводить до трансфертного ціноутворення.

Важлива відмінність між ACE і оподаткуванням грошових потоків полягає в тому, що очікувана зміна ставки податку може викликати серйозні викривлення у термінах здійснення інвестицій. Впровадження податку на грошові потоки також може призвести до суттєвих “проблем переходу”. З іншого боку на практиці досить складно встановити вмінену вартість акціонерного капіталу на “правильному” рівні, на вимогу системи ACE [7; 8].

Оподаткування доходу від капіталу: комплексна система прибуткового оподаткування (Comprehensive Business Income Tax – СВІТ)

Комплексна система прибуткового оподаткування ставить за мету усунення податкової дискримінації (“привілейоване” фінансування за рахунок позик) за допомогою звільнення від оподаткування процентних платежів. Мова йде про встановлення одного єдиного податку на всі доходи корпорації за ставкою, що приблизно дорівнює граничній ставці податку на доходи від капіталу, одержуваного фізичними особами.

Використовуючи в основному податок на відсоткові доходи “у джерела”, СВІТ може, таким чином, викликати істотне зростання вартості позики, що призведе до істотного скорочення іноземних інвестицій, які фінансуються за рахунок позикового капіталу. З іншого боку, широка податкова база СВІТ дозволить встановити відносно низьку ставку податку на до-

ходи корпорацій для будь-якої заданої величини податкових надходжень. До того ж, незважаючи на неможливість вирахування відсотків у СВІТ, ця система буде більш привабливою для високоприбуткових компаній, ніж система АСЕ. Крім того, система СВІТ є більш прийнятною за систему АСЕ, тому що вона може сприяти великим обсягами ввезення капіталу. З іншого боку, системи СВІТ та АСЕ можуть розглядатися як альтернативні методи усунення класичного подвійного оподаткування доходів корпорацій від акціонерного капіталу.

Наслідком переходу від системи класичного податку на доходи корпорацій до системи СВІТ, що не вплинув би впливу на доходи держави, для низькоприбуткових компаній, які залежать головним чином від позикового капіталу, стане зростання вартості капіталу. Однак для високоприбуткових компаній, що спираються у своїй діяльності на акціонерний капітал, загальна вартість капіталу найбільш ймовірно скоротиться. Проте, припущення про відсутність впливу на доходи держави є нереалістичним: для того, щоб запобігти занадто великій кількості банкрутств при переході на систему СВІТ, ймовірно, виникне необхідність введення досить низької ставки корпоративного податку. Крім цього, впровадження системи СВІТ відкидає й індивідуальні податки на дохід власників акцій, що також може призвести до суттєвих втрат доходів держави.

Оподаткування доходу на капітал: двоїсте оподаткування доходів (Dual Income Tax – DIT).

Система DIT припускає використання пропорційної ставки податку на всі доходи від капіталу і застосування прогресивного податку на індивідуальні доходи. Пропорційність податку на доходи від капіталу може розглядатися як спроба досягнення максимально можливого рівня нейтральності податкової системи, яка обкладає податком доходи від капіталу.

Варіантом системи DIT, яка також може використовуватися у відкритій економіці, є система знижок на акціонерний капітал (allowance for shareholder equity – ASE). ASE являє собою неоподатковувану знижку на нормальний дохід від акціонерного капіталу. Така система дозволяє уникнути подвійного оподаткування нормального доходу від акціонерного капіталу, надаючи пільги для такого доходу не на рівні корпорації, як передбачає система АСЕ, а на рівні індивідуального акціонера. Основною особливістю системи ASE є те, що доходи компаній виключаються з оподаткування до моменту їх розподілу серед індивідуальних акціонерів або власників компаній.

У відкритій економіці, в умовах системи ASE викривлення, пов'язані з вибором між позиковим і акціонерним капіталом, продовжують існувати на рівні корпорації. Таким чином, система ASE є нейтральною тільки для індивідуальних інвесторів у країні перебування.

З метою забезпечення більш ефективного контролю за справами податку на процентний дохід у джерела у відкритій економіці було запропоновано об'єднати систему DIT з податком на процентні доходи, що спла-

чується іноземними інвесторами. Цей податок нараховується за такою ж ставкою, як і всі інші податки на доходи від капіталу, одержувані у вітчизні. Це наближає систему DIT до системи СВІТ, заснованої на стягуванні податків у джерела (тому в табл. 1 ці дві системи знаходяться в одній ячейці).

Проте, вказана пропозиція про об'єднання систем призведе до скорочення позитивних моментів, що забезпечуються існуючою системою оподаткування, пов'язаних з фінансуванням за рахунок позикового капіталу. Проблеми виникнуть внаслідок неефективного контролю за справлянням податку на процентні доходи. З такої ж причини це призведе і до зростання витрат фінансування за рахунок позикового капіталу. У кінцевому підсумку, якщо така система буде застосовуватись у невеликій відкритій економіці в односторонньому порядку, це може призвести до відтоку капіталу [9].

Висновки. В якості висновку до даного дослідження варто зазначити, що всі проаналізовані альтернативні системи оподаткування є достатньою мірою "ідеальними": спроби їх реалізації призводять до численних несистематизованих практичних проблем, число яких зростає зі збільшенням відкритості економіки.

Все це не дозволяє на нинішньому етапі однозначно оцінити ступінь ефективності реалізації тих чи інших систем оподаткування в конкретних економіках, зокрема, українській. Для уточнення оцінок і розробки рекомендацій передбачається провести додатковий аналіз податкових систем і принципів з точки зору концепцій нейтральності та оптимальності.

Література:

1. Налогообложение: теории, проблемы, решения / В. П. Вишнеvский, А. С. Веткин, Е. Н. Вишнеvская и др.; под ред. В. П. Вишнеvского. – Донецк: ДонНТУ, ИЭП НАН Украины, 2006. – 504 с.
2. McLure C. E. Must Corporate Income Be Taxed Twice? / C. E. McLure. – In Studies of government finance. – Brookings Inst Pr., 1979. – 262 p.
3. Feldstein M. Imputing corporate tax liabilities to individual shareholders / M. Feldstein // NBER. – 1987. – WP№2349. – 51 p.
4. Bond S. Cash-flow tax in an open economy / S. Bond, M. P. Devereux // University of California, Berkeley. – 2002. – 31 p.
5. Zodrow G. R. Transitional issues in the implementation of a flat tax or a national retail sales tax / G. R. Zodrow. – In US Tax Reform in the 21st Century, Cambridge, MA: Cambridge University Press, 2002. – P. 245-283.
6. Grubert H. Taxing consumption in global economy / H. Grubert, T. Scott Newlon. – American Enterprise Institute. – The AEI Press, 1997. – 59 p.
7. Griffith R. / R. Griffith, J. Hines, P. Sorensen. – In: Reforming the tax system for 21 century. – Institute for Fiscal Studies. – 2008. – 88 p.
8. Sorensen P. Neutral taxation of shareholder income / P. Sorensen // International Tax and Public Finance. – 2005. – Vol. 12. – №6. – P. 777-801.
9. Sorensen P. B. Recent trends in Nordic tax policy / P. B. Sorensen. – Institute of Economics, University of Copenhagen, 2009. – 39 p.